

Morfem och ordbildning i svenska språket

Babić, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:869666>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

ZAGREBS UNIVERSITET
FILOSOFISKA FAKULTETEN
INSTITUTIONEN FÖR SKANDINAVISTIK

Maja Babić

Morfem och ordbildning i svenska språket

Morfemi i tvorba riječi u švedskom jeziku

Morphemes and word formation in Swedish language

Examensarbete

Handledare: Miro Frakić

september 2022

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
2. Skillnad mellan fonem och morfem.....	1
3. Typer av morfem.....	2
3.1. Fria och bundna morfem.....	2
3.2. Rotmorfem och grammatiska morfem.....	2
3.3. Typer av grammatiska morfem.....	2
3.4. Samband mellan morfemuppdelningar.....	3
3.5. Allomorfer.....	4
4. Ordbildning.....	5
4.1. Sammansättning.....	5
4.1.1. Delar av sammansättningar.....	5
4.1.2. Fast och lös sammansättning av verb.....	6
4.2. Avledning.....	7
4.2.1. Suffix.....	7
4.2.2. Prefix.....	8
4.3. Övergångsformer mellan sammansättning och avledning.....	9
4.4. Förkortning.....	9
4.4.1. Elliptisk ordbildning.....	9
4.4.2. Retrogradering.....	10
4.4.3. Kort avledning.....	10
4.4.4. Andra typer av förkortning.....	10
4.5. Kontamination.....	10
4.6. Folketymologi.....	11
5. Analys av morfem och ordbildning i orden på Nyordslistorna.....	11
6. Slutsats.....	14
7. Litteratur och internetkällor.....	16

1. Inledning

Allt som finns i världen kan delas upp i mindre enheter. Även en atom, den minsta delen av ett grundämne, består av mindre partiklar – elektroner, protoner och neutroner.¹ Denna regel från naturvetenskapen, som säger att allt är uppbyggt av mindre enheter, gäller även inom språkvetenskap. Varje text kan delas upp i meningar och meningar kan delas upp i ord. Vad består ord av?

När man beskriver vad ett ord är uppbyggt av, kan man uppmärksamma att ett ord består av fonem och morfem. Fast fonem bestämmer inte betydelsen av ett ord. På grund av det används vid ordbyggandet morfem – språkets minsta betydelsebärande enheter. (Bolander 2004: 79) I svenskan finns det flera typer av ordbildning, men ord bildas oftast genom sammansättning eller avledning.

Kapitlet 2 av detta examensarbete handlar om skillnaden mellan fonem och morfem. I kapitlet 3 ger jag en översikt över typer av morfem som betydelsebärande enheter i samband med ordbildning, och efter det beskriver jag hur morfem kan kombineras till ord, vilka typer av ordbildning det finns i svenskan och hur de fungerar (4). I sista kapitlet analyserar jag morfem och ordbildning i orden på Nyordslistor utgivna 2016 – 2021 av Institutet för språk och folkminnen – Isof.

2. Skillnad mellan fonem och morfem

De minsta enheter som ord kan delas upp i är fonem och morfem. Språkets minsta betydelseskiljande enheter heter fonem. (Bolander 2004: 79) Det betyder att fonem kan förändra ordens betydelse. Till exempel, om man ersätter konsonanten *h* med *k* i ordet *hund*, blir det ett annat ord *kund* som har en ny betydelse. (Bolander 2004: 42) Men, vid ordbyggandet används morfem. (Bolander 2004: 79) Frågan är varför bara morfem och inte fonem används när man bildar ord?

Enligt definitionen är ett morfem en betydelsebärande enhet (ett ord eller en del av ett ord) som inte kan delas upp i mindre betydelsebärande enheter. (Malmgren 2008: 24) Det vill säga att morfem bestämmer betydelsen av ett ord, medan fonem kan bara ändra det. Vidare, alla morfem bär betydelse, medan fonem ensamt betyder ingenting. Exempelvis, fonem *t*, *a* och *l* betyder ingenting om de står var för sig, men tillsammans bildar de ordet *tal* som har betydelse och som är ett morfem. (Bolander 2004: 79)

¹ <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/atom> (hämtat 12.6.2022)

3. Typer av morfem

Morfem kan vara av olika slag och ha olika funktion. (Bolander 2004: 79) Typen av morfem beror på morfemets position i ordet, dess funktion och betydelse som det bär.

3.1. Fria och bundna morfem

Den första uppdelning av morfem som kan göras är uppdelningen i fria och bundna morfem. Fria morfem kan fungera som självständiga ord, men bundna morfem kan det inte och de förekommer mest som delar av ord. (Malmgren 2008: 27) Till exempel innehåller ordet *blåsljud* två morfem, *blås(a)* och *ljud*, som fungerar som självständiga ord med egen betydelse. Det betyder att de är fria morfem. Exempel på bundna morfem är morfemet *-ning* i ordet *blåsning*. (Bolander 2004: 79) Morfemet *-ning* kan inte stå som ett självständigt ord utan det läggs till rotmorfemet *blås*.

3.2. Rotmorfem och grammatiska morfem

Förutom uppdelningen i fria och bundna morfem, kan man också dela upp morfem i rotmorfem och grammatiska morfem.

Om ett morfem kan fungera som ett självständigt ord, är det ett rotmorfem. (Malmgren 2008: 26) Rotmorfem kallas också för lexikala morfem. (Bolander 2004: 79) Ett annat namn för rotmorfem är semantiska morfem eftersom de motsvarande orden i de flesta fall tillhör någon av de semantiskt rika ordklasserna – substantiv, verb och adjektiv. (Malmgren 2008: 26). Exempel på rotmorfem är morfemen *tal* och *bok* i ordet *talbok* eftersom de fungerar som självständiga ord utanför ordet *talbok*. (Bolander 2004: 79)

Å andra sidan, är funktion vid grammatiska morfem viktigare än deras betydelse och de läggs till rotmorfem. (Bolander 2004: 80). Grammatiska morfem kan vara avledningsmorfem, fogemorfem eller böjningsmorfem. I analogi med termen semantiska morfem heter dessa tre typer grammatiska morfem. (Malmgren 2008: 26) Exempelvis innehåller ordet *hundar* två morfem, rotmorfemet *hund* och det grammatiska morfemet *-ar*, som mer precis är böjningsmorfem. (Bolander 2004: 80).

3.3. Typer av grammatiska morfem

I samband med ordbildning är avledningsmorfem förmodligen de viktigaste typerna av grammatiska morfem. Som nästan alla grammatiska morfem är avledningsmorfem också bundna morfem och de kan stå före eller efter rotmorfemet. Medan avledningsmorfem som står

före rotmorfemet kallas prefix, kallas de som står efter rotmorfemet suffix. En gemensam term för prefix och suffix är affix. (Bolander 2004: 80) Till exempel, finns i ordet *beskrivning* både prefixet *be-* och suffixet *-ning* som lagts till rotmorfemet *skriv*.

En annan typ av grammatiska morfem är fogemorfem. De uppträder i fogen mellan delarna i sammansatta eller avledda ord. (Bolander 2004: 80) Exempel på fogemorfem är oftast fonem *-s-*, *-u-* eller *-o-* i ord som t. ex. *fotbollslag*, *gatukontor* och *kyrkoråd*. Olika lingvister klassificerar denna typ av grammatiskt morfem på olika sätt och i olika kategorier. Vissa lingvister anser att fogemorfem är böjningsmorfem i form av genitivändelser. (Malmgren 2008: 27)

Den tredje typen av grammatiska morfem är böjningsmorfem. Det är enklast att beskriva böjningsmorfem genom att säga att de omfattar alla böjningsändelser som morfem. (Malmgren 2008: 26) Böjningsmorfem är bundna grammatiska morfem och de läggs till rotmorfem. Exempel på böjningsmorfem är morfemen *-ar* och *-na* i ordet *hundardna*. (Bolander 2004: 80) Böjningsmorfemet *-ar* betyder att ordet *hund* är i flertal och *-na* betyder bestämdhet. I svenska ord kommer böjningsmorfem dessutom alltid efter alla andra morfem. Därför kallas böjningsmorfem för böjningssuffix ibland. (Malmgren 2008: 26) Exempelvis står i ordet *skrivningar* böjningsmorfemet *-ar* efter avledningsmorfemet *-ning*.

3.4. Samband mellan morfemuppdelningar

Uppdelningen av morfem i bundna och fria morfem och uppdelningen i rotmorfem och grammatiska morfem hänger ihop. I de flesta fall kan rotmorfem och grammatiska morfem vara antingen fria eller bundna. Till exempel, ordet *skrivning* har ett rotmorfem (*skriv-*) och ett grammatiskt morfem (*-ning*). Rotmorfemet *skriv* är alltid ett fritt morfem och avledningsmorfemet *-ning* är alltid ett bundet morfem. Även om fria morfem och rotmorfem har samma definition, finns det alltid undantag från varje regel. Det finns bundna rotmorfem och det finns fria morfem som borde betecknas som grammatiska. (Malmgren 2008: 27)

Ett exempel på bundna rotmorfem är en grupp av morfem som kallas för restmorfem. Enligt Bolander, uppträder restmorfem som rotmorfem, men deras betydelse är svår att genomskåda. (2005: 80) Det vanligaste exemplet på ett restmorfem i språklitteraturen är morfemet *körs* i ordet *körsbär*. Först är kanske bättre att titta på andra ord med *bär* som sista led, exempelvis orden *blåbär* eller *vinbär*. I dessa ord är morfemet *bär* ett rotmorfem, men morfemen *blå* och *vin* är också rotmorfem eftersom de kan stå som självständiga ord och de har sina egna betydelser. (Malmgren 2008: 28)

Men, morfemet *körs* förekommer bara med rotmorfemet *bär* i ordet *körsbär*. Det är inte helt klart vad morfemet *körs* betyder utanför ordet *körsbär*. (Bolander 2005: 80) Men *körs* har betydelse om det står med rotmorfemet *bär*. Det vill säga att *körs* inte är ett rotmorfem eller ett av de grammatiska morfemen utan restmorfem. (Malmgren 2008: 28)

Grammatiska morfem som fungerar som självständiga ord kallas för fria grammatiska morfem. De är inte rotmorfem eftersom fria grammatiska morfem har mer funktion än betydelse, oavsett om de fungerar som ett självständigt ord. (Bolander 2005: 80) Fria grammatiska morfem är enmorfemiga ord i slutna ordklasser. Det vill säga att enkla pronomen som *han*, adverb som *där*, prepositioner som *på*, konjunktioner som *att* och artiklar som *det* är fria grammatiska morfem. (Malmgren 2008: 28)

3.5. Allomorfer

Allomorfer är varianter av morfem ”med samma betydelse som övriga varianter”.² Det betyder att allomorfer uttrycker samma betydelse på olika sätt. Alla kända språk har några exempel på allomorfi. (Malmgren 2008: 30) I svenskan kan allomorfer vara betingade av lexikala eller fonetiska egenskaper. (Bolander 2004: 82)

Exempelvis, lexikalt betingade allomorfer är olika ändelser som markerar flertal av substantiv. Ändelserna *-or*, *-ar*, *-er*, *-n* och *-s* är allomorfer av morfemet flertal. (Bolander 2004: 82) När det gäller plural i svenskan, finns det en annan grupp av substantiv som uttrycker plural utan några ändelser, till exempel ordet *hus*. Den obefintliga ändelsen heter ibland en nollallomorf. (Bolander 2004: 82)

Vidare, exempel på en allomorf som är fonetiskt betingad är prefixet *in-* i orden *impopulär*, *illojal* och *irreparabel*. Här assimileras prefixet *in-* med efterföljande ljud och uppträder som allomorferna *im-*, *il-* och *ir-*. (Bolander 2004: 82)

² <https://svenska.se/tre/?sok=allomorfi&pz=1> (hämtat 12.6.2022)

4. Ordbildning

Det mänskliga språket förändras och utvecklas hela tiden. I de flesta fall är det sant att ju mer ett språk används och ju längre det finns i världen, desto mer förändras det. Medan vissa ord uppstår och förblir i användning i språket, upphör några ord att användas och försvinner. Dessutom behöver människor nya ord med tiden av olika orsaker.

Enheter som används vid ordbildning är morfem. De kan kombineras i nya ord på olika sätt. I det svenska språket finns flera typer av ordbildning. De vanligaste ordbildningarna i svenskan är sammansättning och avledning. Förutom dessa två typer av ordbildning kan man bilda ord på andra sätt, bland annat genom förkortning, kontamination och folketymologi.

4.1. Sammansättning

Sammansättning är en av de äldsta ordbildningsmedel. (Söderbergh 1971: 6) Det främsta kännetecknet på en sammansättning är att den består av två led som kan fungera självständigt. (Bolander 2005: 86) Enligt definition är en sammansättning ett ord som kan delas upp i minst två ordliknande huvuddelar som vardera innehåller minst ett rotmorfem. (Malmgren 2008: 32)

Nästan alltid består sammansättningar av två led. Till exempel, i ordet *storstad* är det första ledet *stor* och det andra är *stad*. Men sällan kan de också ha mer än två leden. (Söderbergh 1971: 7) Det finns också sammansättningar vars leder är avledningar. (Söderbergh 1971: 8) Alltså, det finns tvåledad, flerledad och avledda sammansättningar. Varje sammansättning är uppbyggd av minst två huvuddelar, som heter en förled och en efterled. (Bolander 2005: 84)

4.1.1. Delar av sammansättningar

De enklaste sammansättningarna består av precis två rotmorfem, som till exempel tidigare nämnda ordet *talbok*. (Malmgren 2008: 38) Många sammansatta ord kan dock kombineras i nya, ännu längre sammansatta ord, till exempel *järnvägsspår* eller *skolboksrea*. (Malmgren 2008: 32) Exempelvis, ordet *järnvägsspår* innehåller en sammansättning *järnväg* och ett annat ord, *spår*. Om man delar upp ordet *järnvägsspår* i morfem, kan man se att det innehåller såväl tre rotmorfem *järn*, *väg* och *spår* som ett fogemorfem, *-s-*. (Malmgren 2008: 33) Man kan också bilda sammansatta ord genom upprepning, som till exempel ord *finfin* eller *namnam*. (Hultman 2003: 30)

En förled beskriver oftast en efterled, till exempel i orden *husbåt* och *båthus*. Vidare, alla ordklasser kan ingå som förled. Exempelvis, verb är förled i ordet *flygplan*, räkneord är förled i *tretal* och interjektion är förled i *jasägare*. (Bolander 2005: 86) Om förled beskriver och

preciserar efterleden, som i det tidigare nämnda exemplet *husbåt*, kallas det för determinativ förled. (Bolander 2005: 86) I dessa exempel är tydligt att man pratar om en båt med en husliknande överbyggnad³ och inte om någon annan typ av båt.

Å andra sidan, efterleden bestämmer betydelse av en sammansättning, exempelvis betydelsen av *barnmatsbruk* i motsats till betydelse av *branmat*. (Bolander 2005: 86) Förutom betydelse avgör efterleder vilken ordklass sammansättningar hör till. Till exempel, i sammansättningen *halshugga* är verbet *hugga* en efterled och detta sammansättning tillhör ordklass verb. (Malmgren 2008: 34) Det vill säga att en efterled avgör också om substantiv ska ha genus utrum eller neutrum. (Bolander 2005: 84) Men, om både förled och efterled är lika viktiga, är det kopulativ sammansättning, som t.ex. ord *blågul* i *Sveriges blågula fana*. (Bolander 2005: 86)

Mellan förleden och efterleden kommer ofta fogemorfem. (Malmgren 2008: 36) Som tidigare nämnts, anser vissa lingvister att fogemorfem är böjningsmorfem i form av genitivändelser. (Malmgren 2008: 27) Enligt Söderbergh finns genitivändelser från fornsvenskan bevarade som foveokaler i vissa sammansättningar och de brukar kallas för bindevokaler. (1971: 14) Exempelvis var genitiv av ordet *gata gatu* och därför finns formen *gatu* fortfarande i orden som *gatukontoret* eller *gatubelysning*. (Söderbergh 1971: 14)

4.1.2. Fast och lös sammansättning av verb

Enligt Hultman består sammansatta verb av två eller flera lexikonord som kan tillhöra olika ordklasser. (2003: 140) Förled i sammansatta verb kan ofta vara ett adverb eller en preposition. (Söderbergh 1971: 19) Verb som är sammansatta med adverb eller preposition som förled kommer ofta som en konstruktion där förledet är partikeladverbial till det enkla verbet. (Hultman 2003: 141) I det svenska språket finns det två sätt som verbet och dessa två ordklasser kan kombineras ihop på.

Om verb och deras partikeladverbial står som två ord, pratar man om löst förbindelse. (Hultman 2003: 141) Exempel på löst sammansatta verb är *hälsa på* eller *klara ut*. Å andra sidan finns det fast förbindelse när verb och partikeladverbial är ett ord. (Hultman 2003: 141) Fast sammansatta verb är exempelvis verb *avgifta* och *framställa*.

Några verb kan dock vara både löst och fast sammansatta. Till exempel förekommer alla löst sammansatta verb alltid som fast sammansatta i participet. (Söderbergh 1971: 19) Det finns

³ <https://svenska.se/tre/?sok=husb%C3%A4t&pz=1> (15.6.2022)

verb som exempelvis *hålla med* och *tycka om* vilka står i participet i form av fast sammansatta verb *medhåll* och *omtyckt*. (Söderbergh 1971:19)

Medan fast förbindelse ger verbet en abstraktare betydelse, har löst sammansatta verb konkretare betydelse. (Hultman 2003: 141) I satsen *Hon avbröt sin resa*. är betydelse abstraktare, men i annan sats *Hon bröt av nageln* är mer konkretare eftersom hennes nagel verkligen är bruten medan resan har tagit slut. Trots att löst sammansatta ord inte är sammansättningar, skiljer man fast och löst sammansatta verb. (Hultman 2003: 141)

4.2. Avledning

Ett annat sätt att bilda ord är avledning. När man bildar ord genom avledning, lägger man ett nytt ord till ett grundord, som kan vara ett enmorfemigt ord, en sammansättning eller en avledning. (Hultman 2003: 32) Medan avledningsmorfemet som läggs till före grundordet heter prefix, heter det som läggs till efter grundordet suffix. (Hultman 2003: 33) Medan det finns flera typer av suffix beroende på ordklass som de bestämmer, är prefix viktigt på nivån av ordets betydelse.

4.2.1. Suffix

Med hjälp av avledningssuffix kan man bilda nya substantiv, verb, adjektiv eller adverb. Avledningssuffix kan också bestämma vilken ordklass ord tillhör, som också avgör efterleden i en sammansättning. (Bolander 2005: 92) Bolander visar vidare att fyra typer av suffix som finns i svenskan är substantivbildande, verbbildande, adjektivbildande och adverbbildande suffix. (2005: 92)

De flesta suffixen är substantivbildande. (Bolander 2005: 93) Bolander delar dessa suffix in i tre grupper och anger de vanligaste suffixen från dem. Först är suffix som betecknar personer, djur eller föremål. De vanligaste suffix som går in i dessa grupp är *-are* (*lobbare*), *-ande/ende* (*gående*), *-ist* (*multikulturalist*), *-(t)or* (*sponsor*), *-(t)ör* (*aktör*) and *-(l)ing* (*veklings*). (2005: 93) Den andra gruppen är suffixen som betecknar handlingar, som till exempel *-(n)ing* (*piercing*), *-ande/ende* (*riskbeteende*) och *-else* (*upplevelse*). (2005: 93) Suffixen för att beteckna egenskaper eller tillstånd går in i den tredje gruppen. Exempel på dessa suffix är *-het* (*utbrändhet*), *-itet* (*seriositet*) *-skap* (*samboskap*). (Bolander 2005: 93)

Bolander hävdar att det vanligaste verbbildande suffixet är *-a* (*promota*), men man använder också andra suffix, exempelvis *-isera* i verbet *taktisera* eller *-fiera* och *-ficera*. (2005: 94) Verben med dessa suffix betyder *göra*, till exempel *kommersialisera* betyder

göra kommersiell. (Bolander 2005: 94) Det finns också inkoativa verb, en grupp av verb på *-na* som betyder *bli + stammen*. (Bolander 2005: 94) Ett exempel på inkoativa verb är verb *rodna* som betyder *bli röd*.

Enligt Bolander är avledda adjektiv oftast bildade till substantiv eller verb och många av dessa suffix kommer från andra språk, till exempel från tyska, latinska eller franska. (2005: 94) De vanligaste adjektivbildande suffixen är bland annat *-ig (nördig)*, *-lig (rolig)*, *-bar (dränkbar)* och *-isk (ekologisk)*. (Bolander 2005: 94)

Eftersom substantiven, adjektiven och verben är större ordklasser än adverb, har de fler suffix än adverb. (Bolander 2005: 94) Det vill säga att det inte finns så mycket adverbbildande suffix. Idag är suffixet *-vis (vanligtvis)* det mest produktiva adverbbildande suffixet, men man kan använda också adjektivets *t-form* som adverb (*snabbt*). (Bolander 2005: 94) Andra adverbbildande suffix är bland annat suffixen *-an (nedan)*, *-om (lagom)* och *-ligen (verkligen)*. (Bolander 2005: 94)

4.2.2. Prefix

Prefix spelar en mindre roll än suffix i svenskan eftersom prefix inte bestämmer ett ords ordklass. De flesta prefixen i svenskan är av latinskt eller grekiskt ursprung. (Malmgren 2008: 69) Enligt Bolander läggs prefix till andra ord för att modifiera stammens betydelse. (2005: 96)

Bolander säger vidare att vanliga prefix i svenskan är prefix med nekande och pejorativ betydelse och att några av dessa prefix kan ha både nekande och pejorativa betydelse. (2005: 96) Medan nekande prefix i svenskan är bland annat *non-* (*nonfigurativ*) och *a-* (*anormal*), är pejorativa prefix exempelvis *kvasi-* (*kvasivetenskaplig*) och *för-* (*förföra*). (Bolander 2005: 96)

Förutom nekande och pejorativa prefix, finns det också prefix som *anti-* (*antikommunist*) eller *pro-* (*prokommunist*) som betecknar en negativ eller positiv attityd. (Bolander 2005: 96) Några prefix som till exempel *med-* (*medansvar*) eller *ko-* (*kooperation*) betyder *tillsammans*, medan andra prefix som *be-* (*berika*) och *för-* (*förbättra*) betyder *göra till* eller *bli till*. (Bolander 2005: 97)

De sista prefix som Bolander beskriver är transitiverande prefix *be-* och *an-* som gör intransitiva verb till transitiva. Exempel på detta är verb *bekämpa* och *anklaga* som blev transitiva efter att prefixet lagts till. (Bolander 2005: 97)

4.3. Övergångsformer mellan sammansättning och avledning

Trots att sammansättning och avledning är två olika typer av ordbildning, finns det några fall i vilka gränsen mellan dem inte är helt klart.

För det första finns det efterleder som liknar suffix. Flera vanliga suffix som bildar adjektiv har en gång varit riktiga adjektiv, men ingen känner dem igen som adjektiv längre utan som adjektivbildande suffix. Ett bra exempel på detta är suffixet *-lig* i ordet *olycklig*, som härstammar från adjektivet *lik*. (Malmgren 2008: 44)

För det andra finns det också förleder som liknar prefix. Enligt Malmgren är exempel på prefixliknande förleder *hög-* i ordet *högintrassant* eller *jätte-* i ordet *jättebra* som är på gränsen mellan sammansättningar och avledningar. (2008: 44)

Det finns också avledda sammansättningar, dvs. ord som har uppkommit genom en kombination av sammansättning och avledning. Malmgren hävdar att exempel på denna typ av ord är ordet *järnvägare* som består av två rotmorfem, men det handlar inte om en sammansättning eftersom strukturen av det ordet inte är *järn+vägare* utan *järnväg+are*. (2008: 44)

4.4. Förkortning

Mänskliga språk är ekonomiska system. (Bolander 2005: 99) Det betyder att man försöker säga mer genom att använda färre ord. Förutom det, finns i alla språk också tendensen att förkorta längre ord. I det svenska språket finns flera sätt på att förkorta ord.

4.4.1. Elliptisk ordbildning

Först är elliptisk ordbildning som omfattas flera olika ordbildning. Elliptisk ordbildning kan vara initialförkortning. (Bolander 2005: 99) Det betyder att den inledande bokstaven sparas i de olika delarna som till exempel initialförkortning *DN* från *Dagens Nyheter* eller *EU* från *Europeiska Unionen*. Ibland sparas flera bokstäver som står före den första vokalen, exempelvis *kr* från *kronor* eller *fl* från *flera*. (Bolander 2005: 99)

Vidare kan man förkorta ord genom att ta bort en del av ordet. Efter en del av ord är bort, kan man kombinera detta ord med ett annat ord. (Bolander 2005: 99) Exempelvis kommer ordet *flexid* från *flexibel arbetstid*⁴

⁴ http://lexin2.nada.kth.se/lexin/#searchinfo=both,swe_hrv,flexid; (14.7.2022)

4.4.2. Retrogradering

Retrogradering är ett sätt att förkorta ord genom baklängesordbildning. (Bolander 2005: 99) Exempel på retrogradering som Bolander nämner är verb *miljomärka* och *rättvisemärka* som är bildade från substantiven *miljömärkning* och *rättvisemärkning*. (2005: 99) Det vanliga sättet på att bilda verbalsubstantiv är genom avledning av ett verb, men retrogradering är motsatsen eftersom verb bildas genom att man tar bort avledningsmorfem i ett substantiv för att göra ett verb. (Söderbergh 1971: 179)

4.4.3. Kort avledning

En annan typ av förkortning är kort avledning som omfattar substantiv som utgörs av verbstammar. (Malmgren 2008: 73) Som exempel på ord bildade genom kort avledning, nämner Malmgren bland annat substantivet *köp* som kommer från verb *köpa*. (2008: 73) Vidare säger Malmgren att dessa substantiv ofta kan motsvara i betydelse de aktionssubstantiven *på -(n)ing* och *-ande* eller *-ende*. (2008: 73) Dessa substantiv kan också vara abstrakta såväl som konkreta. (Malmgren 2008: 73)

4.4.4. Andra typer av förkortning

Vad det gäller andra slags används suffixet *-is* mycket i svenskan. Det finns många ord som består av första stavelsen i ett ord och suffixet *-is* som läggs till denna stavelse. (Söderbergh 1971: 177) Exempel på ordbildning med *-is* är ord *tjänis* från *tjänare* och *skådis* från *skådespelare*. (Söderbergh 1971: 178)

I svenskan finns det också ord i vilka förkortning respekterar inte morfemgränser. (Malmgren 2008: 72) Ibland kan ord bildas genom att början av första och slutet av sista huvudledet i ett ord kvarstår, som till exempel ordet *motell* som är kombination av *mot-* och *-ell* från ordet *motorhotell* (Malmgren 2008: 73) Denna typ av ord heter teleskopord. (Malmgren 2008: 73)

4.5. Kontamination

Kontamination är ett sätt att bilda ord genom sammanblandning av likabetydande eller betydelsebesläktade ord. (Söderbergh 1971: 180) Det kan hända när talaren förvirrar betydelsen av vissa ord eftersom de liknar varandra. (Söderbergh 1971: 180) Exempel på kontamination är ord *knappalunda* som är kombination av två liknade ord *knappast* och *ingalunda*. (Söderbergh 1971: 180)

Kontamination är vanligen oavsiktlig, men den kan också inträffa medvetet. Till exempel, när man vill säga att något är på gränsen mellan abstrakt och konkret, kan man använda adjektivet *konstrakt*. (Söderbergh 1971: 180) Ord som bildas genom kontamination är sällan långlivade. (Söderbergh 1971: 180)

4.6. Folketymologi

Om ett ord eller orddelar är svårbegripliga, kan man ibland ersätta detta ord eller en del av det med snarlika eller lättbegripliga begrepp. Detta sätt på att bilda ord kallas för folketymologi. (Söderbergh 1971: 181) Ett exempel på folketymologi i svenskan är ordet *fogsvansen* som betecknar en handsåg. *Fogsvansen* kommer från det tyska ordet *Fuchschwanz*, som på svenska heter *rävsvans*. (Söderbergh 1971: 181) Det vill säga att ordet *fogsvansen* har ingenting med *fog* att göra, men folk började använda ordet *fog* eftersom det liknar tyskt ord *Fuchs*. Ett annat exempel är ordet *följetong* vilket kommer från det franska ordet *feuilleton* som betyder *litet blad*. *Följetong* kommer inte alltså från verbet *följa*, men det är en ombildning av det franska lånordet.⁵

5. Analys av morfem och ordbildning i orden på Nyordslistorna

Det svenska språket lever, förändras och utvecklas hela tiden. Medan vissa ord upphör att användas, skapas nya ord på grund av språkförändringar, men också förändringar som sker utanför språket. Eftersom nya ord i språket skapas väldigt ofta, ger Institutet för språk och folkminnen ut Nyordslistan – en lista över nya ord i svenska språket.

Institutet för språk och folkminnen (Isuf) är en svensk statlig myndighet som ”samlar in, bygger upp och sprider kunskap om språk och kultur.”⁶ Isuf ger ut Nyordslistan varje år och för att ett ord skulle komma med på listan måste det användas väldigt ofta under detta år. Listan innehåller definitionerna och exempel på hur ord kan användas, samt några ord har kommentarer om ordets ursprung, synonymer osv. En stor del av nya ord skapas på grund av moderna trender och teknisk utveckling, som till exempel internet och sociala nätverk, och från och med 2020 finns det många ord på listorna som skapats på grund av coronavirus-pandemin. I den här delen av examensarbetet ska jag analysera orden från Nyordslistan från 2016 till 2021.

För det första innehåller Nyordslistan 2016⁷ ord som exempelvis *pappafeminist* och *preppare*. Ordet *pappafeminist* betyder ”man som anammar feministiska ideal efter att ha blivit far till en

⁵ <https://www.sprakbruk.fi/-/folketymologi> (14.7.2022)

⁶ <https://www.isof.se/vart-uppdrag/om-myndigheten> (8.9.2022)

⁷ [Nyordslistan 2016.pdf \(isof.se\)](#) (8.9.2022.)

flicka” och består av två rotmorfem – en efterled *feminist*, som bestämmer betydelse av ordet, och en förled *pappa*, som beskriver efterleden. Det vill säga att ordet *pappafeminist* är sammansättning. Å andra sidan betyder ordet *preppare*”person som förbereder sig för att kunna överleva en samhällskatastrof” och tillhör avledningar. Detta ord är bildat genom avledning från engelskans *prepper* med hjälp av avledningsmorfem och substantivbildande suffix *-are* som betecknar personer.

På Nyordslistan 2017⁸ finns bland annat sammansättningar som *serieotrohet* eller *knäprotest*, en avledning *veganisera* och en förkortning *plogga*. Både *serieotrohet* och *knäprotest* är sammansatta substantiv som innehåller två leder och rotmorfem. Medan *serieotrohet* består av förledet *serie* och efterledet *otrohet* och betyder ”det att se ett avsnitt av en tv-serie utan att ens partner, som följer samma serie, får vara med”, är förled och efterled i ordet *knäprotest*, som betyder ”manifestation där deltagarna ställer sig på knä i protest mot rasism”, rotmorfemen *knä* och *protest*. Exempel på avledda ord på listan för 2017 är ordet *veganisera* som betyder att ”göra en vegansk version av en maträtt som traditionellt innehåller animaliska produkter”. *Veganisera* är en avledning av adjektivet *vegan* med hjälp av avledningsmorfem och det verbbildande suffixet *-isera*. Ett bra exempel på förkortning är verbet *plogga*. Att *plogga* betyder ”jogga samtidigt som man plockar skräp, oftast i grupp”. Vid ordbildning av detta verb respekteras förkortning inte morfemgränser, eftersom *plogga* är en kombination av *plocka* och *jogga*, där *plocka* tappar slutet och *jogga* tappar början. Det betyder att *plogga* är ett teleskopord.

Nyordslistan 2018⁹ omfattar många sammansättningar som *cyberhiggi* och *stöddjur* såväl som avledda ord och förkortningar. Avledda ord på den här listan är verb *dm:a* som betyder att ”skicka direktmeddelande på exempelvis Instagram, Facebook och Twitter”. Denna avledning har ett rotmorfem *dm*, som är lånat från engelsk initialförkortning av *direct message*, och svensk avledningsmorfem och verbbildande suffix *-a*. På listan finns flera exempel på förkortning. Exempelvis är adjektiv *digifysisk*, i betydelse ”som kombinerar digital närvaro och fysisk närvaro”, ett teleskopord som kombinerar rotmorfemen *digital* och *fysisk*. I dessa fall respekteras morfemgränsen i ordet *digital* inte. Vidare är ordet *e-krona*, ”en elektronisk valuta”, ett exempel på elliptisk ordbildning, mer precis initialförkortning, eftersom den inledande bokstaven av adjektiv *elektronisk* sparas och läggs till ordet *krona*.

⁸ [Nyordslistan 2017.pdf \(isof.se\)](#) (8.9.2022)

⁹ [Nyordslistan 2018.pdf \(isof.se\)](#) (8.9.2022)

Samma som de tidigare listorna finns det många sammansatta ord på Nyordslistan 2019¹⁰. Några sammansättningar på denna lista skapades eftersom klimatförändringar var ett hett ämne på den tiden. Exempelvis, ordet *Gretaeffekten* innehåller två leder – medan substantiv *effekten* är en efterled, är kvinnonamnet *Greta* en förled. En kombination av dessa två leder betyder ”den påverkan mot ett mer miljövänligt beteende som klimataktivisterna Greta Thunberg har inspirerat till”. En annan sammansättning i sammanband med klimatförändringar är ordet *klimatstrejk* som också har två rotmorfem, en förled *klimat* och en efterled *strejk*, och som betyder „protestaktion för att skapa uppmärksamhet för behovet av klimatfrämjande åtgärder“. På Nyordslistan 2019 finns också exempel på förkortning. Ordet *animoji*, som betyder „emoji utformad efter en persons ansikte”, är ett teleskopord bildat av begrepp *animated emoji*. Vidare, ordet *sysna* är också ett teleskopord. *Sysna* är en kombination av verben *se* och *lyssna* och det betyder „lyssna med synen”. Det finns också ett exempel på initialförkortning. Ordet *ASMR* är lånat från engelska och är initialförkortning för *autonomous sensory meridian response* som på svenska betecknar ”sensorisk stimulering som skapar välbehag hos lyssnaren”.

På grund av coronavirus-pandemins utbrott innehåller Nyordslistorna 2020 och 2021 många ord kopplade till pandemin och nya fenomen i världen.

Exempelvis är sammansättningar som finns på Nyordslista 2020¹¹ *hobbyepidemiolog* och *tvåmetersregeln*. *Hobbyepidemiolog* är ”person som utan expertkunskaper i epidemiologi tvärsäkert uttalar sig om coronapandemin”. Rotmorfem i detta ord är en förleden *hobby* och efterleden *epidemiolog*. Ordet *tvåmetersregeln*, ”rekommendation eller bestämmelse om att hålla två meters avstånd mellan personer som inte tillhör samma sällskap” är också en sammansättning, men det finns 3 rotmorfem i detta ord. Det första är räkneord *två*, det andra är substantivet *meter* och det tredje är substantivet *regel*. Mellan sista två leder, *meter* och *regel*, finns det ett fogemorfem *-s-*. På listan är ordet *tvåmetersregeln* i bestämd form. Det har ett böjningsmorfem *-n* som betyder bestämdhet. Ett exempel på avledning är ordet *superspridare*, ”person som sprider en sjukdom till ett stort antal personer”, som är bildat genom avledning med substantivbildande suffix *-are* som betecknar personer.

För det sista, är sammansatta ord som står på Nyordslistan 2021¹² t.ex. *coronahund*, ”hund som skaffats som husdjur under coronapandemin” och *hybridmöte*, ”möte där deltagarna kan medverka både fysiskt och digitalt”. På den listan finns också flera förkortningar. Exempelvis,

¹⁰ [Nyordslistan 2019.pdf \(isof.se\)](#) (9.9.2022)

¹¹ [Nyordslistan 2020.pdf \(isof.se\)](#) (9.9.2022)

¹² [Nyordslistan 2021.pdf \(isof.se\)](#) (9.9.2022)

ordet *maskne*, ”finnar och andra hudbesvär som orsakas av att bära munskydd eller visir”, är ett teleskopord som innehåller delar av två orden *mask* och *akne*. Ett annat exempel på förkortning som inte är relaterat till coronavirus-pandemin är ordet *jobbonär*, ”person som fortsätter att arbeta efter att ha nått åldern för pension”. Det är också ett teleskopord bildat av substantiv *jobb* och *pensionär*.

6. Slutsats

De minsta enheterna som varje ord består av är fonem och morfem. Medan fonem är språkets minsta betydelseskiljande enheter, är morfem språkets minsta betydelsebärande enheter. Det betyder att fonem kan bara ändra betydelse av ett ord, men morfem bestämmer det. Därför används morfem vid ordbildning.

I svenskan finns det flera typer av morfem. De beror på var i ordet de står, vilka funktioner de har och betydelse som de bär. Morfem kan vara fria, som fungerar som självständiga ord, eller bundna, som förekommer som delar av ord. Sedan kan morfem delas upp i rotmorfem, som bär lexikal betydelse av ett ord, och grammatiska morfem, som inte har någon betydelse utan funktion, nämligen avledningsmorfem, fogemorfem och böjningsmorfem. I de flesta fall är rotmorfem fria och grammatiska morfem bundna, men det finns undantag, t.ex. restmorfem, bundna morfem med betydelse som är svår att genomskåda och som är bundna morfem bara i vissa ord, och fria grammatiska morfem som självständiga ord.

Morfem kan kombineras i ord på olika sätt. Det vill säga att det finns flera typer av ordbildning. De flesta orden på Nyordslistorna 2016 – 2021 är sammansättningar. En sammansättning är ett ord som består av minst två ordliknade huvuddelar som vardera innehåller minst ett rotmorfem, till exempel ordet *knäprostest*. Sammansättningar består av förled och efterled, men de kan ibland innehålla ett fogemorfem, som *-s-* i ordet *tvåmetersregeln*. Den andra typen av ordbildning som står ofta på Nyordslistorna är förkortning. Bland annat omfattar förkortning elliptisk ordbildning, t.ex. *e-krona*, retrogradering och kort avledning. Men den vanligaste typen av förkortning på Nyordslistorna är teleskopord, till exempel *digifysisk* och *sysna*. Vidare kan man märka att flera ord på listorna bildas också genom avledning. Vid avledning lägger man ett nytt ord till ett grundord. Avledningsmorfemet som läggs till före grundordet heter prefix, och det som läggs till efter grundordet heter suffix, till exempel i orden *veganisera* och *preppare*.

Förutom sammansättning, förkortning och avledning, finns det också andra två typer av ordbildning – kontamination och folketymolgi. Medan ord vid kontamination bildas genom

sammanblandning av likabetydande eller betydelsebesläktade ord, betyder folketymologi att man ersätter ett ord eller orddelar som är svårbegripliga med begrepp som är lättbegripliga. Tyvärr innehåller Nyordslistorna 2016 – 2021 inga exempel på kontamination och folketymologi.

Avslutningsvis kan man dra slutsatsen att de vanligaste typer av ordbildning som skapar nya ord i svenska språket är sammansättning, avledning och förkortning. Däremot har kontamination och folketymologi inte förekommit på Nyordslistorna de senaste åren. Språket förändras dock hela tiden, så kanske i framtiden kommer talare att hitta nya sätt att kombinera morfem till nya ord.

7. Litteratur

Bolander, Maria, Funktionell svensk grammatik, Stockholm: Liber, 2005.

Hultman, Tor G, Svenska akademiens språklära, Stockholm: Svenska akad. : Norstedts ordbok [distributör], 2003.

Malmgren, Sven-Göran, Svensk lexikologi: ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser, Lund: Studentlitteratur, 2008.

Söderbergh, Ragnhild, Svensk ordbildning, Stockholm: Läromedelsförl., 1971

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. 2022. Stockholm: Svenska Akademien. från <https://svenska.se/tre/?sok=allomorfi&pz=1> (hämtat 12.6.2022)

<https://svenska.se/tre/?sok=husb%C3%A4t&pz=1> (hämtat 15.6.2022)

Internetkällor:

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/enkel/atom> (hämtat 12.6.2022)

http://lexin2.nada.kth.se/lexin/#searchinfo=both,swe_hrv_flexid (hämtat 14.7.2022)

<https://www.sprakbruk.fi/-/folketytologi> (hämtat 14.7.2022)

<https://www.isof.se/vart-uppdrag/om-myndigheten> (hämtat 8.9.2022)

[Nyordslistan 2016.pdf \(isof.se\)](#) (hämtat 8.9.2022)

[Nyordslistan 2017.pdf \(isof.se\)](#) (hämtat 8.9.2022)

[Nyordslistan 2018.pdf \(isof.se\)](#) (hämtat 8.9.2022)

[Nyordslistan 2019.pdf \(isof.se\)](#) (hämtat 9.9.2022)

[Nyordslistan 2020.pdf \(isof.se\)](#) (hämtat 9.9.2022)

[Nyordslistan 2021.pdf \(isof.se\)](#) (hämtat 9.9.2022)

Morfemi i tvorba riječi u švedskom jeziku

Ovaj završni rad bavi se morfemima i tvorbama riječi u švedskom jeziku. Glavni dio rada sadrži četiri dijela. Dok prvi dio rada objašnjava razliku između fonema i morfema, drugi dio prikazuje koje sve vrste morfema postoje. Nadalje, treći dio opisuje i daje pregled najvažnijih načina tvorbe riječi u švedskom jeziku, a četvrti dio obuhvaća analizu morfema i načina tvorbe riječi u primjerima s popisa novotvorenica koje je u razdoblju od 2016. do 2021. objavio švedski Institut za jezik i folklor (*Institutet för språk och folkminnen*). Morfemi se dijele u vrste ovisno o tome unutar kojeg dijela riječi se nalaze, koju funkciju imaju i koje značenje nose. Osnovne podjele morfema su na vezane i slobodne te na korijenske i gramatičke. Osim pregleda osnovnih podjela morfema u švedskom jeziku, rad također obuhvaća međusoban odnos tih podjela te alomorfe. Kada se radi o tvorbi riječi, ovaj se rad fokusira na pet tvorba riječi u švedskom kontekstu. Tvorbe riječi koje ovaj rad obuhvaća su slaganje, izvođenje, skraćivanje, kontaminacija te pučka etimologija. Analizom primjera s liste novotvorenica rad dolazi do zaključka da se nove riječi najčešće tvore pomoću slaganja, izvođenja i skraćivanja.

Morphemes and word formation in Swedish language

This bachelor thesis focuses on morphemes and word formations in the Swedish language. The main part of this thesis contains four parts. While the first part explains the difference between phonemes and morphemes, the second part focuses on division of morphemes. Furthermore, the third part provides a description and overview of the most important types of word formation in the Swedish language, and the fourth part is an analysis of morphemes and word formation in examples from the lists of newly created words published from 2016 to 2021 by Swedish Institute of Language and Folklore (*Institutet för språk och folkminnen*). There are different types of morphemes depending on their position in word, their function and meaning they give to a word. First basic division of morphemes is into free and bound morphemes, while second one is into root and grammatical morphemes. In addition to an overview of the basic divisions of morphemes in the Swedish language, this paper also describes the relationship between these divisions and explains allomorphs. When it comes to word formation, this paper focuses on five types of word formation in a Swedish context. Types of word formation that this paper includes are composition, derivation, shortening, contamination and folk etymology. By analyzing the examples from the list of newly created words, this thesis comes to the conclusion that new words are most often formed by composition, derivation and shortening.